

A... SVÄRA i kyrkan

Röst 18: *Billy Larsson*

TJUGOFYRA RÖSTER

OM EVIG TILLVÄXT

PÅ EN ÄNDLIG PLANET

STELLAN Tengroth (RED)

Kapitelvis publicering

Detta är ett av tjugofyra dokument som tillsammans utgör hela innehållet i antologin *Att svära i kyrkan – Tjugofyra röster om evig tillväxt på en ändlig planet* och som under vintern och våren 2014-2015 kommer att publiceras på bland annat Steg3:s webbsida (www.steg3.se)

Samtliga pdf-filer får utan restriktioner spridas och kommer att finnas tillgängliga på:

www.tillvaxtreflektera.se/att-svara-i-kyrkan/pdf

Så länge lagret räcker kan den som pocketbok köpas hos bland annat de större nätbokhandlarna. Och som e-bok lär den överleva sin pappers dito.

Jag är leg. psykolog, leg. psykoterapeut, fil.dr. i psykologi och har läst miljöpsykologi. Är initiativtagare till nätuppropet radikaliseraklimatpolitiken.nu.

Jag är inläst på litteratur om klimatfrågans psykologi. Har kommit fram till att det nästan är omöjligt att få människor att vidta tillräckliga åtgärder för att förebygga klimatförändringarna. Människan är till stora delar en egoistisk varelse styrd av kortsiktigt tänkande. Det naturliga för oss är därför att åtgärda problem när de uppkommit, inte att förebygga dem. Hur ska en sådan varelse förmås ta hänsyn till långsiktiga konsekvenser av sitt handlande – det är den frågan jag brottas med.

Min slutsats har blivit att det enda som kan ta överhand över vår egoism är vår moraliska sida – vår förmåga att styras av åsikter om vad som är rätt och fel. Därför arbetar jag för att vi ska anse oss ha en plikt gentemot kommande generationer att inte försämra deras livsvillkor. Detta måste vi fokusera på, inte på ekonomisk tillväxt.

Billy Larsson

Global etik istället för ekonomisk tillväxt

Tänk dig följande situation. En alkoholmissbrukare får höra av sin läkare att missbruket slitit så hårt på kroppen att ytterligare alkoholintag med stor sannolikhet kommer att leda till döden. Men väl hemma ser hen att det står spritflaskor på bordet. Missbrukaren sätter sig vid bordet och tittar på flaskorna. I huvudet far tankar runt som ”Läkaren överdrev nog, lite sprit till kan väl inte vara farligt”, ”Man måste vara optimist, dricker jag och blir dålig hittar läkarna säkert en lösning” och ”Inte är jag så dum att jag ställer till det för mig så jag dör”. Personen befinner sig alltså i en konflikt mellan det kortsiktiga välbehag som alkoholen antas ge och det mer långsiktiga målet att överleva.

Även jordens över- och medelklass har utvecklat en gemensam missbruksproblematik. Mer specifikt är vi fossilbränslemissbrukare. Det innebär att vi för att få kortsiktiga ekonomiska fördelar fortsätter att öka utsläppen av växthusgaser, trots forskarnas varningar för konsekvenserna av detta. USA:s främste klimatforskare, James Hansen, beskriver konsekvenserna tydligt. Bränner vi upp alla återstående fossila bränslen får vi en skenande temperaturhöjning som med största sannolikhet leder till att all is på jorden smälter, och då stiger havsnivån med 75 meter. Eldar vi dessutom upp all oljesand och all oljeskiffer kan vi vara säkra på att jorden kommer att bli lika obeboelig som planeten Venus, hävdar han (Hansen, 2009).

Möjligheterna till räddning ut ur detta tycks vara fyra. Den första är att Hansen och andra forskare har missbedömt situationen. Den andra är att stora delar av nämnda bränslen inte kommer till användning för att det visar sig gå åt mer energi att utvinna dem än vad de innehåller. Den tredje är att förnybara bränslen blir så ekonomiskt fördelaktiga att en hel del fossila bränslen stannar under jord av det skälet. Den fjärde är att mänskligheten bestämmer sig för att låta mesta delen av kvarvarande fossila bränslen stanna kvar i marken.

Att förlita sig på någon av tre första varianterna innebär att hoppas på tur. Den fjärde bygger istället på en försiktighetsprincip som innebär att vi inte ska ta påtagliga risker att skapa svåra livsomständigheter för kommande generationer. Frågan uppkommer då: har vi fungerande strategier för att kunna förverkliga en sådan målsättning? Eller kommer vi att fungera som Påsköns invånare som sågade ner alla träd trots att de insåg att det förstörde livsförutsättningarna på ön? Och är våra nuvarande metoder för att förhindra att den globala uppvärmningen går över styr egentligen bättre än de som missbrukaren tänkte ut?

För att ha en chans att hålla den globala uppvärmningen inom rimliga gränser krävs en genomtänkt analys av problemets karaktär. För att bedöma detta finns tre besläktade analyser att göra. Vad är det för typ av problem? Fokuserar vi på rätt saker för att kunna lösa problemet? Finns risken att vissa lösningsförslag förvärrar problematiken?

Finns en lämplig analogi?

En första analys gäller vad det är för typ av svårighet som klimatfrågan rymmer. I sitt tal i Almedalen 2012 nämnde Socialdemokraternas partiordförande Stefan Löfven det möte i Rio om hållbar utveckling som någon vecka tidigare inte lett till några påtagliga resultat. Men Löfven ville ingjuta mod och hävdade att:

Nu finns det många som tvivlar på att mänskligheten kommer att klara detta problem. Men det är klart att vi kan klara problemet [...] Människan har odlat upp kontinenter, tyglat elektriciteten, byggt upp världen två gånger efter två världskrig, fångat vindens kraft, fångat solens strålar, fortsätter hela tiden att ta nya steg framåt.

Märkligt nog har inget av Löfvens exempel relevans för frågan om vi kan sluta missbruka jordens resurser och sluta försämra klimatet. På sin höjd visar exemplen att människor är uppfinningsrika. Men för grundproblemet – om människan har förmåga att vidta kraftfulla åtgärder för att förebygga framtida försämringar – har de inget värde. En bättre analogi än Löfvens exempel vore att jämföra med missbruksproblematik.

Slutsatsen blir att om politiker har så dåliga analyser av vad för typ av problem som utmaningen att skapa hållbarhet och hantera klimatkrisen innebär, är det svårt att tro att de kan initiera fungerande åtgärder.

En analogi med större relevans än Löfvens exempel är problemet med ozonlagrets förtunning som uppmärksammandes i början av 1980-talet. Här finns påtagliga likheter. Bägge är globala miljöfrågor, bägge handlar om

att mänskligheten skadar sig själv genom påverkan på atmosfären, och det gäller att förebygga ett nytt problem som människan aldrig tidigare ställts inför. Men skillnaderna är också påtagliga, vilket även den kände moralfilosofen Peter Singer poängterat (Singer, 2010).

Problemet med ozonlagret löstes genom ny teknik och internationella överenskommelser, som inkluderade ekonomisk hjälp till utvecklingsländer för att kunna ersätta freon med medel som inte skadar ozonlagret. Men mycket talar för att teknikförnyelse inte ensamt kan lösa klimatproblemet, och även en teknikoptimistisk klimatdebattör som Christan Azar menar att när det gäller flygresor och konsumtion av nötkött kan livsstilsförändringar behövas (Azar, 2008). Det får till följd att en lösning av klimatproblematiken måste innehålla en strategi för att få människor att acceptera att ändra livsstil, vilket inte behövdes när det gällde att ersätta freonerna. Att klimatfrågan inte har lösts beror dessutom ytterst på att världens länder prioriterar att öka den ekonomiska tillväxten före att göra påtaliga insatser för klimatet. Därför verkar klimatfrågan kräva att inställningen till ekonomisk tillväxt problematiseras, något som inte behövdes för att lösa problemet med ozonlagret.

Slutsatsen blir att det är svårt att hitta användbara analogier till klimatproblematiken från tidigare samhällsproblem, för det rör sig om ett problem av en typ som mänskligheten inte tidigare ställts inför. Och om man missar klimatfrågans särdrag är risken uppenbar att resultatet blir otillräckliga åtgärder.

Fokuserar vi på rätt saker?

En andra analys är att fundera på om vårt samhälle fokuserar på rätt frågor. Jared Diamond lyfter i sin bok *Uppgång: Civilisationernas uppgång eller fall* fram hur sårbara mänskliga samhällen är, och att de riskerar att gå under om man inte förmår ompröva gamla värderingar, vilket ofta kan vara smärtsamt (Diamond, 2005). Det gäller alltså att fokusera på rätt saker.

Frågan blir då, fokuserar vårt samhälle på rätt saker? Trots vårt samhälles enorma rikedom är vårt huvudfokus att öka den ekonomiska tillväxten. Ingen omprövning där alltså. Ökad tillväxt sägs ge välstånd och vara lösningen på det som anses vara samhällets huvudproblem: arbetslösheten. Men ett samhälle som fokuserar på den ekonomiska tillväxten lär, av flera skäl, inte lösa klimatkrisen.

För det första fokuserar man då på fel fråga eftersom klimatet är viktigare än arbetslöshetsproblematiken. Inom politiken är det visserligen vanligt att anse att det inte finns behov av fokusering eftersom klimatfrågan och arbetslösheten påstås kunna lösas samtidigt med hjälp av ”gröna investeringar”: allt är en win-win-situation. En sådan analys förnekar alltså att det finns någon konflikt mellan olika generationers intressen. Men när konkreta åtgärder föreslås syns konflikten ändå, eftersom förslag som kan leda till negativa konsekvenser i samtiden ofta avfärdas. Win-win-analysen leder därför till att kommande generationers intressen inte tas tillvara i tillräcklig grad. För att lösa arbetslösheten är omprövning av existerande föreställningar – vilket skulle

kunna leda till att man delar på de jobb som finns – förmodligen bättre än att öka den ekonomiska tillväxten, samtidigt som fokus behålls på huvudfrågan, klimatet. Fokusering är alltså nödvändigt om man ska lösa svåra problem.

För det andra kan inriktningen på ekonomisk tillväxt förvärra problemet genom att det hittills har funnits ett samband mellan ökad ekonomisk tillväxt och ökade utsläpp av växthusgaser. Att då hoppas att man i framtiden ska få en ekonomisk tillväxt som inte ökar miljöbelastningen blir därför en chansning på att något som inte fungerat hittills ska göra det framöver. En inte särskilt klok strategi alltså.

Lösningförsöken – en del av problemen?

Den sista och tredje analysen handlar om huruvida förespråkade lösningar rentav kan vara en del av problemet.

Några amerikanska psykologer formulerade 1974 följande insikt: trots att medlemmarna av en art förfogar över mycket specifika mekanismer som tryggar överlevnaden, kan arten ändå vara på väg mot sin undergång – och människan är säkerligen inget undantag från denna regel (Watzlawick, Weakland et al., 1978). Författarna var inte ute efter att diskutera specifika hot såsom miljöhot. Istället var deras intresse förändring på ett generellt plan – speciellt intresserade de sig för misslyckade försök att lösa problem. Ett huvudexempel på misslyckade lösningförsök kallas för ”Mer av samma sort – eller när själva lösningen utgör problemet”. Författarna betonar att om strategin att göra mer av samma sak inte fungerar

behöver man ibland göra motsatsen till vad strategin att göra mer av samma sak innebär, vilket leder till en paradoxal lösning på det problem man vill lösa.

Ibland kan förstås lösningsstrategin att göra samma sak men mer fungera väl. Vid vissa miljöbrott kanske själva bötesbeloppen har en påtaglig påverkan på brottsbenägenheten så att böter kan vara en effektiv metod, om bara nivån på dem höjs. Men när en lösningsmetod inte fungerar är det inte säkert att lösningen består i att göra mer av det man redan gör för att lösa problemet. Det kan istället vara så att lösningen är av fel typ.

Den risken är påfallande när det gäller den globala uppvärmningen. För närvarande går utvecklingen inte åt rätt utan åt fel håll, eftersom utsläppen av växthusgaser inte minskar utan ökar. Då är det lätt att tänka att lösningen är att göra ännu mer av det man redan gör: sprida mer kunskap om farorna med global uppvärmning och hur alternativa energilösningar ser ut, med det underförstådda antagandet att om man gör det i tillräckligt hög grad så vänder utvecklingen.

En sådan lösning utgår ifrån att vi är kapabla att hantera problemet med hjälp av de överlevnadsmekanismer vi är utrustade med av evolutionen. Men att så är fallet är inte givet. Våra överlevnadsmekanismer har inte utvecklats för att lösa problem som ens påminner om den globala uppvärmningen, varför inget egentligen talar för att våra vanliga psykiska mekanismer för att hantera problem skulle fungera i klimatfrågan.

Problem som innefattar hot som vi däremot är bra på att lösa ska ha flera av följande egenskaper. Röra sig om snabba förändringar i vår omgivning så att rädsla upp-

står som skapar motivation till agerande. Vara ett hot som går att hantera genom antingen kamp eller flykt. Om hotet är ett resultat av mänsklig aktivitet bör det gå att peka ut vem som är ansvarig för hotets existens så att det framgår vem det är som ska bekämpas. Det bör också vara ett problem som har inträffat förut så att vi har erfarenhetsmässig kunskap om hur det ska hanteras. Och den som har makt att genomföra lösningen bör få kortsiktiga fördelar av dess genomförande.

Tyvärr gäller inget av detta den globala uppvärmningen. Det är därför troligt att en lösning som inriktar sig på att sprida mer kunskap om klimathotet är ett exempel på när strategin att göra mer av samma sak inte fungerar.

Det som behövs kan istället vara en lösning som bygger på motsatt uppfattning: människans vanliga sätt att fungera psykiskt är inte en del av lösningen utan en del av problemet. Istället för mer faktakunskaper kan det krävas en lösning som möjliggör att människor går emot tendensen att styras av kortsiktiga fördelar. Människans moraliska sida – vår tendens att ha uppfattningar om vad som är rätt och fel – rymmer en sådan möjlighet. Därför skulle en fungerande lösning kunna vara att utveckla värderingar som överskrider vår nuvarande stenåldersmässiga etik (som handlar om hur man bör handla mot personer som man känner och samspelar med) och istället förankra en etik som omfattar hänsyn till alla människor på jorden och även till kommande generationer. Att alltså införa något nytt i den mänskliga civilisationens historia – en global etik – som bland annat innebär att vi inte har rätt att leva på kommande generationers bekostnad

(Gardiner, 2011). Utifrån ett sådant rättighetstänkande kan man sedan dra den praktiska konsekvensen att varje människa med hjälp av sin livsstil och rösträtt bör verka för att skaffa sig ett hållbart ekologiskt fotavtryck.

Att fokusera på rätt saker

Om att fokusera på ökad ekonomisk tillväxt är att fokusera på fel saker och rentav kan vara en del av problemet med klimatförändringarna, vad ska man göra istället?

En konsekvens av en global etik är att vi måste vidta alla åtgärder som ser till att utsläppen av växthusgaser börjar minska, förutom att gå så långt att vi själva drabbas värre än vad kommande generationer kan antas göra av de utsläpp vi genererar. För att få acceptans för åtgärder som leder till livsstilsförändringar krävs i sin tur att vi utformar ett samhälle med mer likartade materiella villkor än vad dagens samhälle erbjuder, så att åtgärderna leder till minskade och inte ökade ekonomiska skillnader inom landet.

En ytterligare konsekvens av en global etik blir en förskjutning av värderingar i samhället, vilket innebär en psykologisk förändring om vad som ger status. Det innebär att man har anledning att vara stolt över att arbeta för hållbara ekologiska fotavtryck och att visa uppskattning av andra som arbetar för samma sak. Det innebär också en förändring av vad människor har anledning att skämmas för. Den människa som inte bryr sig om vilka klimatkonsekvenser som hans eget handlande får (inklusive, och kanske viktigast, hur man röstar) bör ifrågasättas som en varelse vars värderingar inte hör hemma i

detta århundrade. Skamgenererande kritik av andra är därför nödvändig, men framförd så mildt och konstruktivt att människor inte alltför lätt hamnar i försvarsställning.

Inställningen till tillväxt

En fokusering på att göra rätt saker innebär också att släppa samhällets fokusering på ekonomisk tillväxt. När det gäller inställningen till tillväxt finns tre uppfattningar. En är att BNP kan fortsätta att öka utan att det behöver skada miljön. Den positionen intas av den kände ekonomen Klas Eklund, även om han erkänner att ekonomisk tillväxt ofta åstadkommits på sätt som har lett till miljöförstöring (Eklund, 2010).

I en faktaruta i Eklunds bok konstateras dock att dagens globala tillväxttakt innebär att BNP växer med 100 procent på 15 år. Slutsatsen dras att då skulle tillväxten om 45 år vara åtta gånger större än nu, och ”Med dagens teknik skulle en sådan enorm ökning av produktion, energianvändning och utsläpp innebära enorma påfrestningar på planetens ekosystem – rent vatten, frisk luft, biologisk mångfald med mera” (Eklund, 2010, s 139).

En annan uppfattning är att fortsatt tillväxt inte är möjlig. Tim Jackson, som varit ordförande i den brittiska regeringens hållbarhetskommission och är professor med inriktning på miljöstrategier, är tydlig om detta (Jackson, 2011). Han skriver: ”Sanningen är att det ännu inte finns något trovärdigt, samhälleligt rättvist och

hållbart scenario med oavbrutet stigande inkomster för en värld med 9 miljarder invånare.” (Jackson, 2011, s 98).

Den tredje uppfattningen representeras av Nerväxt-rörelsen. Den är tydlig med att storleken på ekonomin i de rika länderna behöver justeras ner (det är den processen som kallas för nerväxt) för att sedan resultera i ett hållbart samhälle med en relativt stabil konsumtionsnivå, vilket kommer att leda till en sjunkande BNP, även om det inte är ett mål i sig (Schneider, Kallis et al., 2010).

Ett syfte för Nerväxt-rörelsen verkar vara att åstadkomma en mental utmaning och omställning. Nerväxtbegreppet kan då ses som en paradoxal begrepps-bildning för att utmana den gängse föreställningen i samhället om att ekonomisk tillväxt är både nödvändig och värdefull, för att istället antyda att det är motsatsen som behövs under en övergångsperiod.

Framtiden

För egen del menar jag att dessa tre inställningar till tillväxt lider av samma brist, nämligen att låsa sig vid relationen till BNP. En mer konstruktiv inställning är att vidta tillräckliga åtgärder för att inte få skenande temperaturökningar på jorden oavsett hur det går med BNP och utan att skrämmas av att föreslagna åtgärder ”hotar den ekonomiska tillväxten”.

Mycket tyder på att en mer av samma sak-strategi när det gäller ekonomisk tillväxt inte kan fungera av miljömässiga skäl – och samtidigt är den strategin den nuvarande ekonomins grundbult. Slutsatsen av det blir att det

knappast går att komma ur inriktningen på ekonomisk tillväxt utan att negativa effekter uppstår.

För att använda missbrukaralogin än en gång. Om den som missbrukar en drog inser att sättet att må bra på inte kan vara att ta mer av drogen utan istället att sluta med den, är det inte möjligt utan abstinensens övergående svårigheter. På ett liknande vis befinner sig samhället nu i en kris där man inte vet vad som ska göras för att ta sig ur vare sig ekonomisk kris eller klimatkris. Då bör man inte diskutera tillväxt i termer av om det är ökad, oförändrad eller minskad tillväxt som är lösningen (underförstått, inte innehåller nackdelar). Istället bör man utgå från att nya sätt att hantera ekonomin behöver prövas och de kommer att innehålla både för- och nackdelar. Vi kommer alltså inte undan förändringar som går att uppfatta som försämringar. Den som letar efter lösningen med bara fördelar får därför leta oändligt länge.

Klimatfrågans lösning kräver alltså en ny typ av samhälle, där människorna psykologiskt har förändrats till att styras av en global etik istället för av föreställningen om en ständig ekonomisk tillväxt. Det är den stora utmaningen.

Referenser

- Azar, C. (2008). *Makten över klimatet*. Stockholm, Bonnier.
- Diamond, J. (2005). *Udergång: civilisationernas uppgång eller fall*. Stockholm, Norstedt.
- Eklund, K. (2010). *Vår ekonomi: En introduktion till samhälls-ekonomi*. Stockholm, Norstedts.
- Gardiner, S., M. (2011). *A perfect moral storm: the ethical tragedy of climate change*. New York, Oxford University Press.
- Hansen, J. (2009). *Storms of my grandchildren: The truth about the coming climate catastrophe and our last chance to save humanity*. New York, Bloomsbury.
- Jackson, T. (2011). *Välfärd utan tillväxt: så skapar vi ett hållbart samhälle*. Stockholm, Ordfront.
- Schneider, F., G. Kallis, et al. (2010). "Crisis or opportunity? Economic degrowth for social equity and ecological sustainability. Introduction to this special issue." *Journal of Cleaner Production* (18): 511-518.
- Singer, P. (2010). One atmosphere. *Climate ethics: essential readings*. S. M. Gardiner, S. Caney, D. Jamieson and H. Shue. New York, Oxford University Press: 181-199.
- Watzlawick, P., J. Weakland, et al. (1978). *Förändring: att ställa och lösa problem*. Stockholm, Natur och kultur.